

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİ BERATLARI KAPSAMINDA KOCAELİ YARIMADASI FETİHLERİ, SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

Nejdet GÖK*

*“Ertugrul Gazi işitdi kim;
Âl-i Selçuk neslinden Sultan ‘Ala’addin ‘Acem’den Rum’a gelüp
padişah oldı. Ertugrul eydür:
“Bize dahı vacib oldı kim erün kadrı bilinür vilayete varavuz ve
hem biz dahı gaza idevüz.” didi. Ertugrul Gazi’nün üç oğlu var-ıdı.
Biri ‘Osman biri Gündüz ve biri Saru Yatı.Ana, Savcı dahı dirlerdi.
Bunlar dahı Rum’a teveccüh itdiler, geldiler, hısn-ı Musul vilayetine irdiler.
Ertugrul Gazi’nün Rum’a gelmesine bir nice rivayet vardır.
Esahh bu fakir zikr itdügümdür.”
(Aşıkpaşazade, 2.Bab)*

Giriş

Genel olarak değerlendirildiğine; Osmanlı fetih hareketi; “yukarıdaki ifadelerde açıkça belirtildiği üzere “bir gaza ve cihad mefkûresi” üzerine bina olunmuştur. Süleyman Şah’ın sözüyle; “Varun Rum’a gaza idün!”, Ertugrul Gazi’nin deyişi ile de: “Bize dahı vacib oldı kim erün kadrı bilinür vilayete varavuz ve hem biz dahı gaza idevüz.”

Bu yüzden ilk Osmanlı Beylerine, bir İslam mücahidi için en gurur verici sıfat olan “Gazi” unvanı verilmiş, devletin gaye ve hedefinin küffara karşı cihad ve i’la-i kelimetullah olduğu ısrarla vurgulanmış, Şeyh Edebalı gibi dinî otoritelerin, tarikatların, ahi teşkilatlarının, tekke ve zaviyelerin nüfuzundan olabildiğince yararlanmış, ancak ümera-ulema dengesi ve ilişkisine dikkat edilmiştir. Yıldırım Bayezid’in sadece sembolik bir dinî otorite olan Abbasi halifesinden “Rum Sultanlığı” için menşur talep etmesi de bu düşüncenin bir sonucudur.

Bu devlet siyaseti; Hz. Peygamber’le başlayan, Hz. Ebubekir’le devam eden, Hz. Ömer’den itibaren devletçi ve merkezîyetçi bir hüviyet kazanan, Emevi, Abbasi, Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu gibi birçok İslam devlet ve hanedanı ile temsil edilen, İslam fütuhât anlayışının Osmanlı eliyle bayraklaştırılması demektir.

II. Abdülhamid gibi son dönem sultanlarından bazılarının “Gazi” unvanını tekrar aşıfe etmeleri bu tarihî mefkûrenin bir kez daha hatırlatılması anlamına gelmektedir.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: ngok46@yahoo.com.tr

Ganimet ve mal sevdası, bu mefkûrenin gayesi değil, teşvik edici bir amili olmuştur¹. İlk Osmanlı fetihlerinin yağma ve talan amaçlı, gayesiz, bilinçsiz konar göçer aşiret saldırıları ve refleksleri gibi kabul etme, Türk-Hristiyan karışımı yeni bir ırkın teşebbüsleri olarak değerlendirme veya yorumlama ideolojik zorlamalar olarak görülmektedir.² P. Wittek ve benzeri insafı gayr-i müslimlerin nerdeyse bir asır evvel kabul edip savundukları “gaza” gerçeğini hala birilerinin “kara delik” veya benzeri tabirlerle kapatmaya veya gölgelemeye çalışması, “kuruluş problemi” gibi fantastik tabirlerle nitelemesi hayret vericidir. Osmanlı kroniklerinin dışında çağdaş Bizans ve Arap kaynakları, az da olsa arşiv vesikaları ortada iken bu dönemi “muamma” gibi aktarmanın başka türlü izahını yapmak zordur.

Osmanlı kuruluş dönemine ait sultani vesikaların birçoğunun, fetihler sonucu elde edilen arazi ve mülklerin tasarrufu ile ilgili olduğunu görüyoruz. Söz konusu arazi ve emlak başta gazi ve dervişler olmak üzere devlete büyük hizmeti geçmiş, fetihlerde önemli roller üstlenmiş, “hakkında mezid-i inayet-i padişahâne zuhura gelmiş”, önemli şahsiyetlere berat, mülkname (temlikname), ahidname veya vakfiye türü vesikalarla, ya mülk olarak veya intifa hakkı olarak bağışlanmıştır. Bu vesikalar ilk dönem Osmanlı tarihinin aydınlatılması bakımından son derece önemli vesikalardır.

Yine bu devre ait en ikinci derecede önemli kaynaklar çağdaş Arap ve Bizans kronikleridir. Bunlar arasında Arap tarihçi *Ömeri* ve Bizanslı *Pachymeres’in* önemi büyüktür. XV. yüzyılın ikinci yarısına ait Aşıkpaşazade kroniğinden önce Ahmedî'nin 1390 yılında, Sultan I. Bayezid'in oğlu Şehzade Süleyman'na sunduğu *İskendername'nin* sonunda yer alan; çok ayrıntılı olmasa bile ilk manzum Osmanlı tarihi sayılabilecek 334 beyitlik *Gazavat-nâme'nin* de ilk dönem için ayrı bir önemi vardır.

Kocaeli Yarımadası fetihleri sonucunda ortaya çıkan uygulama da kuruluş devrine ait genel devlet siyasetinin tipik bir örneği olmuştur. Ancak devrin henüz kurulma ve gelişme döneminin başlangıcını oluşturan bürokratik yapılanmadan kaynaklanan arayışların bir sonucu olarak; tevcih, bağış veya lütuf klişeleri henüz olgunlaşmamıştır. Bu nedenle bazen aynı vesika içinde bile birbiri yerine kullanılan terim ve tabirlere rastlamak şaşırtıcı değildir. “Temlik ettim”, “berat-ı hümayunu verdim” vb. klasik dönemi tevcih formülleri yerine; Sadece “verdim”, “verdi”, “bağışladı” gibi kısa fiiller kullanılmaktadır.

İlk Osmanlı Beratları, Vakfiyeler ve Benzeri Vesikalar

Özellikle, ilk dönem Osmanlı beratlarını inceleyen en önemli çalışmalar, F. Kraelitz³'in adı geçen eserleri ve P. Wittek'in, II. Murad da dâhil olmak üzere ilk Osmanlı padişahlarına âit 13 adet beratı tetkik ettiği ve seri halinde *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes'de* yayınladığı 7 makalesidir⁴.

Yine ilk dönem beratları hakkında önemli bir araştırma Irene Beldiceanu tarafından yapılmıştır. *Recherches sur les actes des règnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, (Monachu 1967) adlı eserde, Osman, Orhan ve I. Murad dönemlerine ait, daha önce çeşitli eserlerde yayınlanmış 51 adet vesika incelemiştir.

- 1 “Bir adam Resulullah'a gelerek: şöret ve ganimet için cihad eden hakkında ne buyurursunuz, sevap alır mı? diye sordu. Hz. Peygamber: Onun için hiç bir şey (sevap ve şeref) yoktur, buyurdu: Adam sorusunu üç defa tekrarladı, Resulullah da aynı cevabı verdi ve şunu ekledi: Allah, ancak kendi rızasını gözeterek halis bir niyetle yapılan ameli kabul eder. Ve herkes her ne niyet ve maksadla cihad ederse ancak ona kavuşur.” (Süneni Nesai, Cihad Böl. Bab: 25)
- 2 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Demirci, “Erken Dönem Osmanlı Tarihi “Kara Bir Delik / A Black Hole” Mi?, Osmanlı Devletinin Kuruluşu “Gazi/Gazâ” İdeolojisi İle İlgili Tartışmalar”, *History Studies*, Volume 5 Issue 1, p. 89-100, January 2013.
- 3 F. Kraelitz, “Osmanischen Urkunden in türkischer Sprache aus der zwieten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatik”, *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften*, Wien 1921, s.45; “İlk Osmanlı Padişahlarının İsdar Etmiş Oldukları Bazı Beratlar”, *TOEM*, V/28 (1332), 242 vd.
- 4 P. Wittek, “Zu einigen frühosmanischen Urkunden”, *WZKM* 53 (1957), 300-313; 54 (1957), 240-256; 55 (1959), 122-141; 56 (1960), 267-284; 57 (1961), 102-117; 58 (1962), 165-197; 59/60 (1963-1964), 201-223.

Yine Osmanlının özellikle ilk dönemlerine âit vakıf ve temliklerle ilgili vesikalarda⁵ kişi veya kişilere verilmiş olan muâfiyet ve imtiyazlar, şekil ve muhteva bakımından Türk-Moğol tarhanlık müessesesi ile ilgili görülmektedir⁶. Bu gelenek “muâfiyet ve müsellemlik beratları” dediğimiz belgelerle imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. İlhanlı, Altın Orda ve Timurlular gibi devletlerde vergiden muaf, asil bir sınıf için kullanılan “tarhanlık” müessesesi daha sonra Türk devletlerine de anlam ve mefhum olarak geçmiştir.

Osman Gazi'den itibaren fethedilen arazinin gaziler ve komutanlar arasında paylaşılması, temlik olunması veya vakfedilmesi Türk devlet geleneği ile birlikte İslami temelleri olan bir hukuki durumu ifade eder.

Özellikle akıncı beylerine verilen mülknamelerle hem uç bölgelerin güvenliği ve şenlenmesi sağlanıyor, hem de fethedilen toprakların imâr ve iskânı amaçlanıyordu. Aynı zamanda ölü ve çorak araziler ihya olunarak yeni malikâneler oluşturuluyordu.

İslam Hukukunda Fethedilen Arazinin Durumu

İslam hukukuna göre; toprağın sulh veya harp yoluyla ele geçirilmesine göre kazandığı bir statü vardır. Halkı Müslüman olan arazinin eski sahipleri üzerinde bırakılması konusunda herhangi bir anlaşmazlık yoktur. Bu topraklar *arâzî-i öşriyye* olup devlet yıllık öşrünü muntazaman alır.

Sulh yoluyla elde edilen ve sahiplerine ahidname verilen toprakların sahipleri İslâmiyet'i benimsemese arazinin statüsü antlaşma şartlarına göre şekil kazanır. Bu toprakların mülkiyeti ya eski sahiplerinde bırakılır veya kuru mülkiyeti devlete alıkonularak tasarruf hakkı yerli ahaliye terk edilir.

İlk durumda bu topraklardan haraç alınır ve *arâzî-i harâciyye* kapsamında değerlendirilir. Bu haraç cizye hükmünde olup sahiplerinin Müslümanlığı kabul etmesi halinde düşer. İkinci durumda arazi Müslümanların ortak malı olarak devletin mülkiyetinde kalır (beytülmal veya vakıf arazisi). Bundan alınacak haraç ücret (kira) hükmünde olduğundan sahibinin ihtidâ etmesi halinde de düşmez.

Savaş yoluyla elde edilen topraklar konusunda tartışmalar olmuştur. Devlet başkanının bu arazileri gazilere dağıtacağı, ancak onların kendi istekleriyle vazgeçmeleri halinde kamuya tahsis edebileceği, devlet başkanının tahsisine gerek kalmadan fetihle birlikte doğrudan beytülmal arazisi haline geleceği, devlet başkanının gazilere dağıtma veya kamuya tahsis konusunda tercih hakkına sahip olduğu, devlet başkanının bu iki şıkka ilâveten yerli gayri müslim halka mülk topraklar olarak tahsis konusunda tercih hakkı bulunduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Gazilere dağıtılıp mülk arazi haline getirilen topraklar *öşriyye*, gayri müslim halkın elinde bırakılanlar *harâciyye* olur.

İslam arazi hukunda devlet reisi tarafından, hâkimiyeti altında bulunan bir arazinin rekabesinin (temliken ikta') veya menfaatlerinin (istiglâlen ikta') beytülmal'den istihkâki bulunan bir cihete tahsis edilmesine “ikta” denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde “temliknâme ve arâzi tevcihi (timar)” şeklinde değişik tarzlarda uygulanan bu müessesenin meşrûiyeti, Hz. Peygamber'in Temim Dâri'ye yaptığı ikta'a ve Hz. Ömer'in buna dayanan uygulamalarına dayanmaktadır⁷.

5 Örnek için bkz. Tahsin Öz, *Murad I. İle Emir Süleyman'a Âit İki Vakfiyye*, TVD, sayı IV (1941), s. 243; P.Witteck, “Zu einigen frühosmanischen Urkunden V-VI”, WZKM, c. LVII (1961), 102-107; c. LVIII (1962), 165-197.

6 Wittek, WZKM, c. LIV (1957), s. 252; H. İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 325.

7 İkta' konusunda geniş bilgi için bkz. H. İnalçık, “İslam Arazî ve Vergi sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukâyesesi”, *İslami İlimler Dergisi*, I-1 Ankara 1950, s. 29-46.

Osmanlı padişahları ilk dönemlerden beri önemli başarılar gösteren askerî kumandanlara, vezirlere, önde gelen ulemaya, tekke ve zaviye şeyhlerine fethedilen topraklardan mülk olarak tahsiste bulunmuşlardır.

Örneklerini aşağıda verdiğimiz Kocaeli Yarımadası fetihleri ve Balkan fetihlerinde de ilk uygulamalar bu şekildedir. Gazilere temlik olunan bu topraklar sayesinde Evrenosoğulları, Mihaloğulları gibi birçok gazi ve akıncı ailesi çok geniş mülklere sahip olmuşlardır.

II. Mehmed'in Fethedilen Arazileri Devletleştirmesi

Fatih Sultan Mehmed, gerek Hz. Peygamber'in gerekse Hz. Ömer'in Irak bölgesi topraklarında yaptığı uygulamaları örnek alacak, fetih yoluyla elde edilen arazileri de "fey" hükmünde kabul edecek, Müslüman halkın menfaatini göz önüne alarak gaziler arasında taksimat yapılması muamelesine son verecektir⁸. Böylece; ilk devirlerden itibaren bu yolla yapılan temlikler ve vakıflar devletin mülkü haline getirilecektir. Yine bu toprakların büyük kısmı mülkiyeti devlete, intifa hakkı gazilere, devlete hizmeti geçen kişilere ve devlet memurlarına dağıtılan timar arazisi haline getirilecektir.

Fatih'in, geleneklerin aksine bu radikal uygulaması, İslam hukukunun devlet başkanına tanıdığı yetki kapsamında düşünülmelidir. Ancak sosyal tepkilerin zamanla artması sonucunda Fatih'ten sonra eski uygulamaya kısmen dönmüş, II. Bayezid devrinde (1481-1512) arazilerin bir bölümü eski sahiplerine iade edilmiştir.

Mâlikâne-divanî denilen sistemde de mâlikâne hisseleri tam bir özel mülkiyet statüsü içinde olup sahipleri tarafından satılabilir, vakıf haline getirilebilir ve miras bırakılabilir. Ancak mülkiyet hakkının mülknâmelerle tespiti, ayrıca her tahrirde yahut padişah değişmelerinde bu belgelerin incelenerek tekrar tasdik edilmesi gerekiyordu.⁹

Genel olarak Marmara bölgesi ve Koceli yarımadası fetihleri sırasında gazi ve mücahidlere verilen Osmanlı kuruluş dönemi beratlarının neredeyse tamamına yakını temlikname veya mülkname format veya kapsamındadır. Bir kısmında ise berat-vakfiye karışımı bir durum göze çarpmaktadır. O nedenle bazı tarihçiler Orhan'a ait h. 724 tarihli vesikaya "vakfiye" derken, bazıları da "tevhîyet nişanı" yani beratı demiştir.

Bir Berat Çeşidi Olan Temlikname-Mülknâmeler

Sultan tarafından bir arâzî parçasının hukûk-i şer'iyye veyâ rekabesinin bir veya bir kaç şahsa temlikî için verilen vesikalara *temliknâme* veya *mülknâme-i hümayûn* adı verilmiştir. Temlikname veya mülknâmeler tevcih olunan şahıslar açısından "Devlete Âit Mallar Üzerinde Tasarruf Hakkı Sağlayan Berâtlar" grubuna dâhil edilmelidir. Temliknâmeler de ahidnameler gibi özel bir berat türüdür. Bir beratta bulunması gereken rükün ve şartları taşırlar.

Tevcih olunan şahıslar açısından "Devlete Âit Mallar Üzerinde Tasarruf Hakkı Sağlayan Beratlar" grubuna da dâhil ettiğimiz temliknâme veya mülknâmeler, bir beratta bulunması gereken özellik ve şartları taşıdıkları için birer berat çeşidi kabul edilmiştir. Hükümdar

8 Hz. Peygamber Hayber'i fethedince onu gaziler arasında ganimet olarak taksim etti. Bu yeni tatbikata göre, beşe ayrılan bu toprakların 1/5'i Allah'a ve Resulüne ayrılır, geri kalan 4/5'i de mülk arazi olarak Müslümanlar arasında dağıtılırdı. Ancak Hz. Ömer sonraki dönemlerde savaş yoluyla fethettiği arazileri taksim etme uygulamasını kaldırdı ve savaşılmadan alınan topraklar için kabul edilen "Fey hükmünü" geçerli kıldı. Nitekim Hz. Peygamber Beni Nadir'in mallarına bu hükmü uygulamıştı. Doğal olarak bu yeni uygulamaya karşı ciddi itirazlar oldu ancak uzun müzakereler sonucunda Hz. Ömer'in görüşü; toprakların belli şahıs veya aileler elinde birikmesini engellediği ve Müslümanların genel menfaatinin de bunu zorunlu hale getirdiği görüşü göz önüne alınarak, eskiye göre daha uygun bulundu. Yukarıda da temas edeceğimiz üzere benzeri bir sıkıntı Osmanlı'nın ilk devirlerinde de ortaya çıkacak, geniş topraklar üç beş akıncı ailesinin elinde toplanacaktır. İslami uygulama konusunda geniş bilgi için bkz. Ali Bulaç, "Asr-ı Saadet'te Toprak Hukuku'nun Teşekkülü", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Beyan Yayınları, (İstanbul 2006), C. III, s. 290.

9 M. Macit Kenanoğlu, "Mülk", *DİA*, c.XXXI, s. 541.

tarafından bir arazi parçasının hukûk-i şer'iyye veya rekabesinin bir veya birkaç şahsa temlik için verilen vesikalara temliknâme veyâ mülknâme-i hümayûn adı verilmiştir¹⁰.

Kuruluş Dönemi Beratlarında Vakıf ve Temlik Formülleri

Özellikle ilk dönemlere âit vesikalarda “temliknâme” ile “vakfiye” arasında sıkı bir ilişki olduğunu görüyoruz. Kanâatimizce bu durum şu sebeplerden kaynaklanmaktadır.

İslam hukukuna göre bir şeyin vakfedilebilmesi için, o şeyin mutlaka vâkıfın mülkiyeti altında olması gerekirdi. Vâkıfın kendi mülkü olan bir malı vakfetmesine “vakf-ı sahîh” adı veriliyordu. Ancak sonraki çağlarda, mülkiyeti devlete âit toprakların da çeşitli yollardan vakıf haline getirildiği görülmektedir ki, bunlara “vakf-ı irsâdî” adı verilmektedir. Başlangıçta toprak vakıflarının özel mülkler üzerinde yapıldığını belirten C. Cahen, Ortaçağın sonunda Mısır'da Memlûklerin idaresinde, bunların devlet toprakları üzerinde yapılmış olanlarının da bulunduğunu, Selçuklu Türkiyesi'nde de bu ikinci cins vakıfların çoğunlukta olduğunu ileri sürmüştür¹¹.

Osmanlı Devleti'nde XV. ve XVI. asırlarda vakf-ı irsâdîlerin sayısı son derece artmıştır. Ancak bu tür vakıflar XVI. asırdan sonra fonksiyonlarını kaybetmeğe başlamışlardır. Vakfiyelerden anlaşıldığına göre birçok mîrî çiftlik ve arazi veya köyün temliknâme yoluyla özel mülkiyete geçirildiği, sonra da bunların yarı âilevî vakıf haline getirildiği anlaşılmaktadır¹².

Timarların aleyhine vakıfların çoğalmasına sebep olan bu durum bazı Osmanlı müellifleri tarafından da ciddi olarak eleştirilmiştir¹³. Erken dönem beratlarında, sultan tarafından bir yerin herhangi bir şahsa temlik olunduğu bildirilirken şu ifadeler kullanılmaktadır.

Örneğin, Orhan Bey'in (h.754) tarihli bitisi sadece bir cümleden ibarettir;

“...biti getüren Hamza Fakih'e... çiftliğini vakf idüb virdüm. Tasarruf eyleyüb devletime duâ eylesün..”¹⁴

Yine Orhan Bey'in (h.759) bir başka bitisinde;

“...biti getüren Şeyh Muhammed'e... ilerden vakf itmişler, biz dahi mukarrer duttuk. Hiç âferide kâinen men kân ol vakıflara medhal itmesün...”¹⁵

I. Murad'ın (767/1366) tarihli bitisinde;

“...dârende-i tevkî (fûlana) ...nahiyesinde bir pâre yer vakf kıldım. Bundan gerü tasarruf eylesün kâinen men kân müzâhim ve muâriz olmasun”¹⁶

I. Murad'ın bu belgesini tahlil eden P.Witteck, vesikanın giriş, metin ve sonuç protokolü ile “tam bir biti” olduğunu belirttiikten sonra, daha önceki dönemlere ait bitilerle mukayese yapıldığında yapılan yeni eklerle artık bu tarihten itibaren söz konusu bitiyeye artık “vakıfnâme” demenin de uygun olacağına işâret eder. Bu özelliğinden dolayı söz konusu belgenin vakıf defterlerinde de kayıtlı olabileceğini ifade eder¹⁷

Bu durumda söz konusu dönemde berat yerine kullanılan “biti”lerle “vakfiye”ler arasında inşa tekniği veya Osmanlı diplomatikası açısından sıkı bir ilişki olduğu ortaya çıkmış olur. Bu durum aynı zamanda vakfiye formunun daha belirgin hale gelmesinin de bir başlangıcı

10 Nejdet Gök, *Beylikler Döneminden İtibaren Osmanlı Diplomatisinde Berat Formu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

11 C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (trc. Y. Moran) İstanbul, 1979, s. 181; B. Yediylıldız, “Vakıf”, İA., XIII, s. 157.

12 İlk dönemlere âit örnek için bkz. Çelebi Mehmed'in (822/1419) tarihli bitisi. bkz. Wittek, a.g.m., s. 56, ves. 8.

13 *Koçi Bey Risâlesi*, İstanbul, 1277, s. 21, 26.

14 Erzi, *Bellekten*, XIV/53, (Ocak 1950), Wittek, *WZMK*, 53, ves. 1.

15 Wittek, a.g.m., ves. 2.

16 TSM, Sinan Paşa, nr.152; T. Öz, *Tarih Vesikaları*, I, nr. 4.

17 Wittek, *WZKM*, 58, s. 168.

kabul edilmelidir. Çok zaman geçmeden, özellikle de II. Murat devrinden itibaren belirgin bir biçimde ortaya çıkan Osmanlı entelektüel saray yaşamı ve bürokrasisinden inşa sanatı da nasibini alacak, öncelikle Farsça ve Arapça münşeâtlar Osmanlı kâtiplerinin başucu eserleri haline gelecek, onları “Menahicü'l-İnşa” ve benzeri Osmanlıca münşeât örnekleri takip edecektir.

Yine kuruluş dönemine ait diğer biti ve nişan sahiplerine yapılan vakıflardan şu şekilde söz edilir:

...*Biti getüren (fûlana)...vakf itmiş vermiş...ben dahi **vakf itdim**. (I.Murad 785/1383)¹⁸,*

...*Hâmil-i mektub (fûlana) elinde merhûm Ahmed Gâzî nişanı gördüm **vakf imiş**, ben dahi **müsellem dutdum** (Musa Çelebi, 804/ 1402)¹⁹*

...*merhum mağfur ammum evkafından ...yidüğü vakıf çiftliği kim, zaman-ı medîd ...mutasarrıf olmuş. Ol vefât idicek ...anı alub kendi çiftliğine katmış. Şimdiki halde bana arz itdiler ki, mezkur (fûlanın) kızı oğlu vardır...ol dedesi mutasarrıf olduğu vakıf çiftliği mezkur Hamza Fakih'e virdüm ki, ol **vakfı tasarruf idüb** mahsûlatını vech-i maaşına sarf ide. Anlarun ruhuna ve benim devâm-ı devletim ve kıvâm-ı haşmetim duâsına ...iştigal göstere. Mektub-i şerîf-i mütâlaa kılanlar tahkik bilüb itimad kılarlar. (II. Murad, 825/1422)²⁰*

Örneklerden açıkça anlaşılacağı üzere mahiyet itibarı ile birer berat, daha özel anlamda birer temlik belgesi olan bu vesikalarda klasik dönem mülknâme kalıpları henüz yerleşmemiştir.

Fatih'ten itibaren mülknâmelerin kendilerine has formülleri Osmanlı diplomatikasına yerleşmeğe başlamıştır. Örneğin (h.873/m.1468) tarihini taşıyan “mülknâme” de şu şekilde yazıldığını görüyoruz:

Nişan formülü ile başlangıçtan sonra nakil veya iblağ kısmına şöylece giriş yapılıyor;

“...*Şimdiki halde dârende-i misâl-i şerîf (Çanol Pahom'a ?) Mahrûse-i Kostantiniyye'de At Meydanı altında , Çatladı mülküne muttasıl olan sifâd evi kim, yerinin tulu'u...zirâdir. Evvelden üzerine yazulub, tezkire verdikleri sebebden **mülklüğe verdim ki**, bu kelimeden itibaren emir veya hüküm kısmına geçiliyor; **ba'de'l-yevm taht-ı yedinde olub, mâlikâne tasarruf ede**.*

Malikane-Mülkname

Osmanlı Devleti'nde mülknâme ile temlik olunan bu arazilere mâlikâne (mâlikcesine) denilir, üstün hizmetleri görülen kumandanlara, ulemaya, meşayih vs. emekdarlara mülk gibi tasarrufta bulunabilmeleri için verilir. Tanzimat'tan sonra mâlikâne sistemi kaldırılmış, mülknâme ile tasarruf olunan yerlerden, timar ve zeâmetten mukâtaaya ve mukâtaadan da malikâneye çevrilen yerler, bedelleri ödenmek şartıyla, devlet tarafından ellerinden alınmış ve mülk gibi tasarruf olunan yerler için de mülknâme yerine sahiplerine tapu verilmiştir.

Erken dönemlere âit temliknâmelerin bir kısmı istisna edilecek olursa, XVII. yüzyıla kadar verilenlerin altında tıpkı hüccet ve vakfiyelerde olduğu gibi şahitler bölümü yer almaktadır. Bu özellikleri ile diğer beratlardan ilk bakışta kolayca ayrılabilir.

Elimizdeki En Eski Tarihi Temlikname

Halil İnalçık'ın da birkaç yerde üzerinde durduğu gibi, Orhan Bey'in Mart 1324'te Şerefeddin Mukbil'e verdiği berat son derece önemlidir. Bu vesika, Orhan'ın Mekece'de

18 Wittek, a.g.m., ves. 3.

19 S. Ünver, *Bellekten*, XI, s. 338.

20 TSM, Sinan Paşa Arşivi, nr.20.

kurduğu hankahın mütevelliliğine azat edilmiş kullarından hadım Şerefeddin Mukbil'i tayin ettiğine dairdir. Mukbil mütevellilik hizmeti karşılığında hâsılâtın onda birini alacaktır; tevliyet hizmetlerini görürken üçüncü şahısların karışmamaları için veya sultanların kendisini tevliyetten azletmelerini önlemek üzere berat kendi eline verilmiştir. Vakfiye şartlarını ve hizmetlerini Mukbil yerine getirecektir. Mukbil vakfiyede belirtilen hankah gelirlerini toplayacak, dervişlere, güçsüzlere, yurdundan ayrılmışlara ve fakirlere sarf edecektir²¹. Bu vakfiye ve benzerleri, Halil İnalıcık tarafından Orhan Bey döneminde ciddi bir devlet sekreteryası ve küttab sınıfının olduğuna da kanıt gösterilmiştir. Kuşkusuz doğrudur. Ancak yine aynı vesikalar henüz arayış içinde olan bir inşa sanatının olduğunu da göstermektedir. Klasik dönemde yerli yerine oturan, berat, nişan, ferman, ahidname, mülkname, hüküm vs. terimlerin kimi zaman, aynı vesika içinde bile birbirleri yerine kullanıldığını yine aynı dönem vesikalarında görebiliyoruz.

Orhan Bey'in sözünü ettiğimiz h.724 tarihli bu Farsça tevliyet nişanından sonra, elimizdeki en eski tarihli orijinal temliknâme, Orhan Bey'in (Rebiu'l-âhir 749/Haziran 1348) tarihini taşıyan belgesidir. Aslı Topkapı Sarayı (E.10789) numarada kayıtlı olan vesika²²nın üzerinde yer alan "Orhan b. Osman" şeklindeki tuğra, Osmanlı tuğralarını incelerken de belirttiğimiz gibi, elimizde bulunan en eski tarihli tuğralardan ikincisidir.

Nesih kırmaması ile büyük kısmı harekeli olarak yazılan temliknâme sonunda hüccet ve vakfiyelerde olduğu gibi şahitler kısmı vardır. Temliknâmenin diplomatika açısından genel yapısı şu şekildedir;

Davet ve tuğra rükünlerinden sonra; berat başlangıç formülleri ile metin kısmı başlamış olur: *Bu mektubun sebebi tahrîr-i oldurur kim;*

Nakil veya iblağ kısmı; *Hal-i sıhhatimde kendi memleketimde mutasarrıfken zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir Ferzende -dâme izzühû- (ya) Pambucak deresini mülklüğe virdim.*

Tevcihi ifade eden bu cümleden sonra normal memuriyet ve cihet beratlarında pek rastlanmayan bir şekilde niçin bu tevcihi yaptığı şu ifadelerle belirtiliyor: *hasbeten lillâh ve hâlisen li-vechihî ve taleben li-marzâtihî ve sevâbihî ve halâsan min elîm-i i'kâbihî* (Sadece Allah için onun rıza ve sevabına ulaşmak ve cezasından kurtulmak için verdim). Daha sonra normal bir beratla son kısımda yer alan te'kid ve tehdid cümleleri sıralanıyor:

Bu günden gerü hiç âferîde ânın mülkiyetine medhali olmaya muâriz ve müzâhim olmaya, her kimesne ki da'vâ kıla, dâvâsı bâtil ola ve zâlim ola, Şerîat-i İslâm'da makbûl ve me'hûz olmaya. Tekrar verilen mülke dönülerek sınırları teker teker belirtildikten sonra diğer bazı devlet ileri gelenlerine yapılan ihsan ve verilen hediyeler belirtiliyor:

Belgenin en son kısmında klasik dönem temliknâmelerinde de yer alan şahitler kısmı yer almıştır: *Şühûd-i u'dûl ki, bu mektûbun mazmûnün hazırdılar, zıkr kıldılar; Şehide bimâ fîh / Şehide bimâ fîh / Şehide bima fîh / Sinânüddîn el-fakîh / Hacı Paşa / Timurboğa vs.* diğer şahitler zikredildikten sonra "kütibe fî evâhir-i Rebîü'l-âhir sene tis'a ve erbaîne ve seb'amie" şeklinde tarih rüknü konulmuştur.

Söz konusu temlikname sadece inşa geleneği konusunda değil, içerik bakımından da önemli bilgiler vermektedir.

Aşıkpaşazade'de Marmara ve Koceli Bölgesi'nin Fethi

Osman Gazi Bursa ve civarının fethinden önce oğlu Orhan'a bazı tavsiyelerde bulunuyor. Sonra Akça Koca, Konur Alp, Gazi Abdurrahman ve Köse Mihal'i kendisine yoldaş olarak veriyor:

21 Halil İnalıcık, "Orhan", *DİA*, c. XXXIII, s. 375-385.

22 Bu vesika ile tahlil için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihine Âit Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dâir Mütâlâa", *Belleten*, c. III (1939), s. 99-106.

“Bir gün Osman Gazi eydür: “Oğul Orhan! Bu Tatar’a (İlhanlılar) gerçe and verdük. Ve illa bunların Tatarlığı gitmez. Gel sen var, bu gaziler ile **Karaçepüş’e** ve **Karatigin’e**. Hak Teala sana fetih vire deyü umarım. Didi. Orhan Gazi eydür: Hanum! Her ne ki sen buyursan ben anı kabul iderim.” Didi. **Akça Koca’yı, Konur Alp’i, Gazi Abdurrahman’ı ve Köse Mihal’i**, bu dört azizi buna yarar yoldaşdur diyü bile koşdı.

Ahidname Yoluyla Yapılan Fetihler

Ve eyitdi: Gaziler! Ha görem sizi ki din yolunda nice deprenürsüz.” Didi. Orhan Gazi’nin ibtida yalunuz seferi bu durur...Çünkim atasından dua ve himmet kılıcını biline muhkem kuşandı, **sefer-i niyyeti** gaza itdi. Ol togrı **Karaçepüş’e** yöridi kim âna Osman Gazi dahi varmışıdı.... Hisarı aldılar, malın gazilere virdiler, sipahisin çıkardılar, teküri aldılar. Aşaga yanında Absuyı dirler bir hisar dahi varıdı, âna getürdiler. Ânı dahi ahd-ilen aldılar ve bu iki hisara er koyup muhkem berkitdiler. Ve Konur Alp’e Karaçepüş’i virdiler Ve Akça Koca’ya Absuyı’ni virdiler...Vilayeti kafirlerini **emn ü eman-ıla** yirinde kodı. Amma Konur Alp dahi gâh gâh çıkar Akyazı’ya segirdürdi. Akça Koca’yı dahi Ayan Gölü’nin suyu akduğı Bişköpri’de bir burguşuk var-ıdı; ol orada turaklandı. Ve ol arada orman arasında olan ile segirdürdi... Orhan Gazi...Karatikin üzerine düşüdi...alınan esirleri Orhan Gazi satun aldı. Gine hisarda kodı, **ahd u peymanlık** berkitdi...Ve bu gaziler şöyle dürişürler kim fethleri mukarrer olına. **Giceler uyku uyumazlar, gündüz at arkasından inmezlerdi; kâyim dururlardı.**²³

Fetihlerle İlgili Kullanılan Hukuki Terim ve Cümleler

Orhan Gazi ve gaziler Bursa üzerine yürüyorlar. Daha sonra Atranoz’a çıkıyorlar. Oranın tekfuru kaçıyor. Atranoz’un kalesini bozuyorlar. “halkına **istimalet virüb emn u emanıla** yirli yirine kodılar.”

Hisarın dahi baki kalan halkını **emn ü eman** itdiler, kümsenin bir çöpini aldurmadılar. Baras Tekürün hazinesini Orhan Gazi gazilere bahş itdürüb üleşdürdi, kimse mahrum kalmadı. Hayli mübalaga mal bulundi, cemisini virdi. Gaziler gayetde gani oldılar....(Orhan Gazi) Gazilere **îsâr** eyledi.

Konur Alp, Gazi Rahman ve Akça Koca’nın Fetihleri ve Mukarrernameler

Konur Alp Akyazı’ya ve Konrapa ilini ve Bolı’yı ve Muturnı’yı ve ol vilayetleri tamam musahhar ve mukarrer itdi ve kendüye döndürdi ve girü Karaçepiş’e ve Absuyı’na geldi ve Gazi Rahman’ı anda koyup kendüsi gine gitdi. Bu tarafta Akça Koca dahi Kandıra’ya ve İrmen’e erler kodı berkitdi. Maksudı Samandıra’ya varmak oldı....El-hâsıl-ı kelam Samandıra Tekürini İznikmid teküri satun aldı. Akça Koca gelüb Samandıra’yı hisar idindi. İstanbul teküriyle ve Aydos teküriyle daima cenkler iderdi. Ve her vakt gaziler Akça Koca’yıla at arkasından inmezler idi. Zira kim İstanbul tekürinin cengi eksük degüldi. Anunıçun bu Aydos hisarından Türki sürmek isterler idi. **Akça Koca etrafun köylerini mukarrer itmiş idi emn ü eman-ılan ve ahd-ılan....**²⁴

Ahidname ile İznikmid’in Ele Geçirilmesi

Orhan Gazi İznikmid kalesinin sahibi hatunla anlaşma yapıyor ve kaleyi teslim alıyor. Yapılan ahidle ilgili şu sözler ahdin anlamını en açık biçimde ortaya koyuyor:

“**Sakınun bu kafirlerün bir çöpi gitmesün kim biz ahdümüzde hayin olmazuz.**” Didi. Ne kim ahd olundı ahdi yirine getürdiler... Karamürsel dirler idi bir bahadur er var-ıdı ol kenarı ana virdiler ve vilayetini timar üleşdürdiler, timar erlerini kenara getürdiler kim İstanbul’dan gemi çıkub vilayeti incidüp taaddi itmesünler diyü ve Yalakova’yı dahi tîmara

23 Aşık Paşazade, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, (Hz. Kemal Yavuz, M. A.Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 329.

24 Aşık Paşazade, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, (Hz.Kemal Yavuz, M. A.Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 330.

*viridiler ve bu Akça Koca'yla olan gazileri bu vilayete cem' itdiler. Araman (Ermeni) bazarını Yahşılı'ya viridiler. Kandırı vilayetini Akbaş'a viridiler. İmdi bunların neslinden şimdi dahi vardır. Fazlullah kadı kim Geniboza'da tekyesi vardır, ol Akça Koca'nun neslindedür ve Kocaili'nün ve Konrapa'nun ve Bolı vilayetinin bu cemisinin fethinin aslı ve hakikatı budur kim fakir şerh itdüm.*²⁵

Tevcih Terim ve Tabirleri

“tevcih etti”, “ferman etti”, “mukarrer kıldı”, “berat vidi” veya “biti verdi” gibi klasik dönem inşa kalıplarından herhangi biri kullanılmıyor. Sadece “viridi” deniliyor.

*Andan sonra bir ulu keliseyi cum'a mescidi itdi ve bir manasdırı medrese itdi. Yinişehir kapusını çıkdığı yirde bir 'imaret yapıdı. Yanında Hacı Hasan dirler-idi bir 'aziz var-ıdı. Kendüsi Edebalı'nun müridi-y-idi. Şeyhliğini ana **viridi** ve nesli ve nesebi ta bugüne degin anların elindedür. 'İmaretün kim kapusu açıldı, ta'am kim bişdi Orhan Gazi ol ta'amı kendü mübarek eli-y-ilen üleşdürdi ve çırığın dahi evvel gice kendü yakdı ve medreseyi dahi Mevlana Davud-ı Kayseri dirler-idi, ana **viridi** ve andan sonra Taceddin-i Kürd'e **viridi** ve Konya'da Siracü'ddin-i Urmevi'nün şakirdi-y-idi ve hitabetini Karahoca'ya **viridiler** ve İznik'i taht idindi. Bir niçe zaman anda zevka meşgul oldı.*

Ferman kelimesi başka yerlerde sultanın emri anlamında kullanılıyor: “her ne kim padişahun fermanıdır, biz ana muti'lerüz”, “Padişahın ne ferman olur ise biz ona boyun eğeceğiz.”

Sonuç

Osmanlı'nın kuruluş devri fetihlerinden sonra ele geçirilen topraklar, gaza ve cihad mefkûresinin bir devamı ve İslam hukukunun da bir gereği olarak mücahid gazilere temlik olunuyordu. Bir diğer tabirle, gazilerin ellerine -bir tür ganimet olarak- bir berat çeşidi olan mülknameler veriliyordu. Ayrıca bu mülk toprakların bir kısmı da vakıf olarak bağışlanıyor, tekke ve zaviye hizmetlerinin yanında birer sosyal kurum olan imaretlerin sayısı da çoğalıyordu.

Dolayısıyla tüm bu siyasi ve ekonomik gelişmelerin ana unsuru, fetihler sonucunda gazilere verilen topraklar ve imtiyazlar olmuştur. Sultanın tuğrasını taşıyan mülkname ve benzeri vesikalarla berat sahipleri hükümdar adına tasarrufta bulunuyor, sosyal ve siyasi açıdan statü kazanıyor, ekonomik güç ve ayrıcalık elde ediyor, yaşadıkları bölgede sultanın vekili ve temsilcisi olarak kimi zaman “gazi” ve “bey” unvanını bile kullanabiliyorlardı.

Bu tür vesikaların en güzel örneklerinden ikisi yukarıda sözünü ettiğimiz Orhan Bey'in mülknameleri ve vakfiyesidir. Gerek kuruluş dönemi gerekse Kocaeli bölgesi fetihleri sonucunda gazilere verilen temliknameler, kurulan vakıflar, tasavvufi örgütlenmeler, Ahiler, Abdalan-ı Rum veya Bacıyan-ı Rum gibi teşkilatlarla birlikte yerli halkı kazanmaya yönelik istimalet politikası bu fetihlerin “gaza ve cihad” ideali çerçevesinde son derece sistematik ve organize bir biçimde geliştiğini, İstanbul'un fethi için bir altyapı oluşturulduğunu göstermektedir. Bazılarının iddia ettiği gibi yağma ve çapul amaçlı bir hareketin böyle muntazam başarılı bir siyaset ve sonuç ortaya çıkarmasına imkân yoktur. Osmanlı bu fütuhâtı yaparken geçtiği yerleri yakıp yıkmak bir tarafa, ihya ve imar ederek ilerlemiş, gayr-i müslimlerin bile sevgi ve hayranlığını kazanmıştır.

Devrin vakfiyelerinde yer aldığı üzere; ilk Osmanlı beyleri ve şehzadeleri “seyyidü'l-guzat ve'l-mücahidîn”dir. Bütün deliller bir tarafa kurulan vakıflar bile tek başına Osmanlı'nın göçebe bir yaşamı değil, yerleşik bir yaşamın tezahürü olan bir medeniyetin peşinde olduğunu kanıtlar.

²⁵ Aşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Hz. Kemal Yavuz, M. A.Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 363.

Kocaeli bölgesi fetihlerini ele almak ve araştırmak, Osmanlı kuruluş dönemi tarihi ve düşüncesini incelemek, araştırmak ve anlamak demektir.

Osmanlı tarihinde, Fatih Sultan Mehmed'e kadar devam eden bu klasik "mücahid gaziler" ve "gazi dervişler" merkezli fütühat anlayışı 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren esaslı bir değişime tabi olacak, yeni sistem, yeni yönetim felsefesi ve yeni bir devlet anlayışı ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi I (1243-1453)*, Ankara 1999.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, I-VIII, İstanbul 1992-94.
- Barkan, Ömer Lütfi, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 249-280.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 231-247.
- Bayramoğlu, Fuat, "Tezhibli ve Padişah Onaylı Fermanlar", *Kültür ve Sanat*, Sayı.2, İstanbul 1976, s. 17-37.
- Biegman, N. H., "Some Peculiarities of Fermans Issued by the Ottoman Treasury in the Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, I (1969), s. 9-13.
- Busse, H., "Diplomatic-Iran", *El²*, (1978).
- Cahen, Claude, "Notes de Diplomatie Arabo Musulmane", *Journal Asiatique* nr. 251 (1963) s. 311-325.
- Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara 1978.
- Colin, G. S., "Diplomatic", *El²*, (1978).
- Çalı, Ayşegül, "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Âit Bir Mülkneme", *AÜDTCF*, XIX, s. 59-79.
- Emecen, Feridun, "Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknâmesi Hakkında Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2005, s. 187-207.
- Erzi, Adnan-Lügal, Necati, (neşr.), *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, (Wien, National bibl. H. O. 1671), İstanbul 1956. (Taci-zade Sa'dî Çelebi Münşeâtı / Düstur-i Debiri / Gunyetü'l-Katib ve Münyetü't-Talib risaleleri.)
- Fayda, Mustafa, "Hz.Ömer'in Dîvân Teşkilâtı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları*, İstanbul 1992, c.II, s. 107-189.
- Fekete, Lajos; "Berat" *Encyclopaedia of Islam*, c. I, London 1960, s. 1170-71.
- Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-Selatin*, c. I-II, İstanbul 1274-75.
- Genç, Y. İhsan, *Osmanlılarda Beratlar*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.
- Gök, Nejdet, "Osmanlı Diplomatasında Berat Formu ve Berat Anlamında Kullanılan Diğer Terimler", *Türkler*, IX, 865-874 (2002); Gök, Nejdet, "The Berat Form in Ottoman Diplomats", *The Turks*, III, 469-478 (2002).
- Gök, Nejdet, "Osmanlı Diplomatasında Bir Berat Çeşidi Olan Ahidnameler", *Türkiye Günlüğü*, sayı: 59, (2000), s. 97-113.
- Gök, Nejdet, "Osmanlı Diplomatasında Ferman ve Berat Arasındaki Benzerlik ve Farklar" *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (OTAM) sayı: XI, (2001), s. 211-226.
- Gök, Nejdet, *Beylikler Döneminden İtibaren Osmanlı Diplomatasında Berât Formu*, Marmara Üni. Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul 1997).
- Gökbilgin, Tayyib, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti Çerçevesinde Osmanlı Paleografyası ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1970.
- Heyd, Uriel, "Farman" *Encyclopedia of Islam*, (1965).
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, 1300-1600, Eren Yay., İstanbul 2000.
- İnalçık, Halil, "İmtiyâzât", *El²*, III (1971), s. 1179.
- İnalçık, Halil, "Orhan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 375-386.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 66-88.

- İnalçık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, OBİV Yay., İstanbul 1993, s. 9-32.
- İnalçık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İSAM, İstanbul 2010, s. 75-77.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, İstanbul 2004.
- İnalçık, Halil, *Ottoman Galata 1453-1553*, İstanbul 1991.
- İnalçık, Halil; "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII (1958), s. 102-126.
- Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, *Subhu'l- âşâ fi-sinâ'ati'l-inşâ*, I-XVI, Kahire 1383 (1963).
- Kenanoğlu, M. Macit, "Mülk", *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, s. 540-542.
- Koçi Bey, *Koçibey Risâlesi*, Haz. Yılmaz Kurt, Ankara 1998.
- Kraelitz, Friedrich V., "İlk Osmanlı Padişahlarının İsdar Etmış Oldukları Bazı Beratlar", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, V/30, İstanbul 1333.
- Kraelitz, Friedrich V., "Osmanische Urkunden in Türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts", *Sitzungsberichte der Academie der Wissenschaften*, 197. band, Wien 1921.
- Kraelitz, Friedrich, *Osmanische Urkunden in Türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts* Wien, Buchhändler der Akademie der Wissenschaften. 1922 ("Türk Lisani ile Osmanlı Vesikalari, 15. asrın son nisfina aid) Viyana Ulum Akademisi Kütüphanesi. 1922") *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XIV/2 (1340) 121-124.
- Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *DİA*, c.I, s. 532-533.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Ahidnâme", *DİA*, I (1989), 536-540.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili, Diplomatik*, İstanbul 1994.
- Lewis, Bernard, "Beratlı" *Encyclopedia of Islam*, c. I, s. 1171.
- Lugal, Necati-Erzi, Adnan (neşr.) *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, (Wien, National bibl. H. O. 1671), İstanbul 1956.(Tâci-zâde Sa'di Çelebi Münşeati / Düstûr-i Debîri / Gunyetü'l-Katib ve Münyetü't-Talib risaleleri.)
- Makkarî, A. b. Muhammed, *Nefhu't-tib min Gusni'l-Endelüs er-Ratib*, I-VIII, Beyrut 1988.
- Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1982.
- Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Kahire 1376/1956.
- Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, (neşr. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), Ankara 1949.
- Oruç Bey, *Tevarih-i Al-i Osman*, (neşr. F. Babinger), Hannover 1925.
- Osmanlı Fermanları=Ottoman fermans, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay. nr. 19, Ankara 1994.
- Osmanlı Padişah Fermanları, (neşr. Ayşegül NADIR), Londra 1986.
- Özcan, Abdülkadir, "Akıncı", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 250-251.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1972.
- Reychman, J. - Zajaczkowski, A., *Handbook Of Ottoman Turkish Diplomats*, (genişleterek tercüme eden Andrew S. Ehrenkreutz, Paris 1968; (trc.Mehmet Fethi Atay), *Osmanlı-Türk Diplomatikas El Kitabı*, İstanbul 1993.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'ne Medhal*, Ankara 1970.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara, 1994.
- Wittek, Paul, "Zu einigen frühosmanischen Urkunden", *WZKM* 53 (1957), 300-313; 54 (1957), 240-256; 55 (1959),122-141; 56 (1960), 267-284; 57 (1961), 102-117; 58 (1962), 165-197; 59/60 (1963-1964), 201-223.
- Zeydan, Corci, *İslam Uygarlıkları Tarihi, I-II*, (çev. Nejdet Gök), İletişim Yayınları, İstanbul 2004-2011.